

MIGUEL DE CERVANTES Y SAAVEDRA

DŮMYSLNÝ RYTÍŘ DON QUIJOTE DE LA MANCHA

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

KAPITOLA VIII.

O VELKÉM ÚSPĚCHU, JEHOŽ DOBYL UDATNÝ DON QUIJOTE V HROZNÉM A NESLÝCHANÉM DOBRODRUŽSTVÍ S VĚTRNÝMI MLÝNY, A O JINÝCH UDÁLOSTECH HODNÝCH ZAZNAMENÁNÍ

Vtom uviděli třicet nebo čtyřicet větrných mlýnů, které na té pláni stojí, a sotva je don Quijote zahlédl, řekl svému zbrojnošovi:

„Štěstěna vede naše kroky lépe, než bychom si věru mohli přát. Jen se podívej, příteli Sancho Panzo, tam na ty velikánské obry. Je jich jistě třicet, ne-li o něco více. A já se s nimi utkám a všechny je pobiji. Z toho, co ukořistíme, vyrose, Sancho, naše bohatství. Bude to boj podle práva a spravedlnosti. Bohu poslouží, kdo vyhladí to dračí sémě s povrchu zemského.“

„Jací obři?“ otázal se Sancho Panza.

„Tamhle ti před tebou,“ odpověděl jeho pán. „Vidíš, ti s dlouhými pažemi, které bývají i dvě míle dlouhé.“

„Pozor, pozor, Milosti, to nejsou přece žádní obři, ale větrné mlýny, a to, co jsou podle vás paže, jsou lopatky, které vítr roztáčí, a tak pohybují mlýnským kamenem.“

„Hned je na tobě vidět,“ řekl don Quijote, „že nemáš o rytířských dobrodružstvích ani ponětí. Obři to jsou! A bojíš-li se, odstup stranou a modli se, zatím co já podstoupím ten líty a nerovný boj.“

Po těch slovech bodl ostruhami Rosinanta, nedbaje Sancha, který na něho křičel, že se zcela určitě vrhá na větrné mlýny a ne na obry. A tak se vžil do toho, že to jsou obři, že Sancha vůbec neslyšel, a třebas již byl docela blízko, nepoznal, co to vlastně je. Hnal se jen a křičel z plna hrdla: „Neprchejte, zbabělí a mrzcí tvorové, útočí na vás jediný rytíř!“

(CERVANTES DE SAAVEDRA, Miguel. *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*. Díl první. Překlad Zdeněk Šmíd. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1952)

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek je ze začátku 8. kapitoly.

V kraji Mancha žil asi padesátilétý šlechtic Quijada, který miloval rytířské romány. Přečetl všechny, které kdy byly napsány, až se z toho zbláznil. Přejmenoval se na dona Quijota, svého koně pojmenoval Rosinant a vyvolil si svou milou, ženu ze sousední vsi – Dulcineu z Tobosa.

Don Quijote si vzal brnění a vyrazil do světa na svou první výpravu. Potřeboval, aby ho někdo pasoval na rytíře, jinak by se nemohl s nikým utkat v boji. Dorazil do hospody, která byla v jeho očích hrad. Hostinskýho považoval za rytíře, a proto se jím nechal pasovat. Hostinský se dobře bavil a ani nezáadal zaplacení. Druhý den se Quijote rozhodl vrátit domů, aby se vybavil penězi a košílemi. Cestou potkal statkáře, který bil chlapce za to, že nedbale hlídal jeho ovce, a poté skupinu mezkařů. Quijote po nich chtěl, aby potvrdili, že je Dulsinea z Tobosa nejkrásnější žena na světě, a oni ho za to zbili. Na cestě ho našel sedlák, který ho znal, byl ze stejné vsi. Naložil ho na osla a dovezl domů, kde se právě lazebník, farář a Quijotova neteř bavili o Quijotově šílenství. Zatímco don Quijote spal, ostatní probírali jeho knihy, z nichž většinu chtěli spálit. Ukázalo se, že lazebník i farář znají rytířské romány velmi dobře.

Don Quijote doma pobyl 14 dní, během nichž ho hospodyně a neteř přesvědčily, že jeho knihy odnesl dábel. Don Quijote přemluvil souseda, sedláka, aby na další výpravu vyrazil s ním, a slíbil mu za to, že bude králem na dobytém ostrově. Bez rozloučení odjeli jedné noci, Quijote na Rosinantovi a Sancho Panza na oslu. Když dojeli k větrným mlýnům, jevily se donu Quijotovi jako obři. I přesto se s nimi utkal a přišel o své kopí. Sancho jen přihlížel. Poté potkali mnichy provázející ženy; don Quijote na jednoho z nich zaútočil a byl raněn. Na cestě dál vykládá Sanchovi o tom, že zná výborný lék, který uzdraví i rozlatého rytíře.

Jednu noc strávili s pastýři, z nichž jeden jim zapíval milostnou píseň. Další pastýř přišel se zprávou, že vlastní rukou zemřel jistý Chrysostomos, jenž nade vše miloval místní děvče Marcelu. Hned ráno se don Quijote vydává na pohřeb a rozpráví s dalšími pastevci. Náhle se tu objeví také Marcela a uvádí na pravou míru odmítnutí Chrysostoma – nebyla na něj zlá, pouze mu vysvětlila, že nechce být jeho. Don Quijote se rozhodne najít Marcelu v lese, kam zmizela. Nenajde ji, a tak si dávají se Sanchou svačinu, aniž by přivázali Rosinanta. Rosinant obtěžuje stádo klisen a pastevci ho za to zbijí, poté i dona Quijota a Sancha.

Rytíři najdou útočiště v hospodě, kde spí společně s jedním mezkařem. Místní děvečka mezkaři slíbí, že za ním v noci přijde. Don Quijote ji považuje za dámu, mluví na ni vybranými slovy, což mezkaře rozruší a strhne se mela. Druhý den si pomlácený don Quijote řekne o několik bylin a uvaří z nich nápoj, po kterém silně zvrací, ale cítí se lépe. Zato Sancho Panzovi nápoj vůbec dobře neudělá. Když se don Quijote dozvídá, že nebyl na hradě, ale v hospodě, odmítá zaplatit, protože potulní rytíři přece neplatí. Při putování dál potkají stádo dobytka, v němž ale don Quijote vidí celou armádu. Sancho Panza by se po prohrané „bitvě“ nejradiji vrátil domů.

V noci narazí na skupinu bíle oděných mužů. Don Quijote se na ně vrhne a oni se rozutečou, jen jistý bakalář zůstane uvězněný pod svým mezkem. Bakalář donu Quijotovi sdělí, že patří mezi kleriky, kteří vyprovázejí svého mrtvého druha. Sancho na základě této příhody vymyslel donu Quijotovi přezdívku Rytíř Smutné Tváře. Během dalšího putování potkali lazebníka, který si dal na hlavu mísu, aby nezmokl. V Quijotových představách šlo o rytíře s helmou, kterou neváhal získat v boji. Na královské cestě potkají skupinu odsouzeneců a stráže. Quijote se každého ptá, jak se dostal na galeje, a potom galejníky osvobodí. Ti ho za to oloupí a utečou.

V horách Sierra Morena narazí rytířská výprava na skromné obydlí, v němž je váček s penězi a zápisník s milostními básněmi. Quijote v dálce zahládne muže v roztrhaných šatech a od místního pastýře se dozvídá, že jde o muže, který se tu nedávno objevil a je zřejmě bláznivý. Zanedlouho se Quijotovi podaří s mužem promluvit. Cardenio jim vypráví svůj příběh a nepřeje si být přerušován, což don Quijote nevydrží. Blázen se odmlíčí a uteče.

Quijote poté pověřuje Sancha, aby dovezl milostný dopis Dulciney z Tobosa a aby u neteře vyzvedl tři osly. Sancho odjízdí na Rosinantovi a don Quijote zůstává v horách sám. Sancho však dopis zapomněl odvézt. Farář a lazebník Sancha vyzpovídají a rozhodnou se, že se vydají za Quijotem a Istího dovedou zpět do vsi. Dřív než Quijota však lazebník a farář potkají onoho blázna, který i jim vypráví historii svého bláznovství. Měl se oženit s krásnou Lucindou, sňatek mu slíbil domluvit jeho přítel Fernando, ale pomocí Isti si vzal Fernando Lucindu sám. Když Cardenio, lazebník a farář pokračují v cestě, potkají u vody překrásnou Doroteu převlečenou za muže. Vykládá jim o tom, jak se nechala omámit zrádným šlechticem Fernandem, jenž ji záhy opustil a oženil se s jistou Lucindou.

Dorotea souhlasí s tím, že bude předstírat, že je princezna ze vzdálené země, a požádá Quijota o záchrannu. A tak také učiní, odvykládá mu pohádku o svém původu a požádá ho, aby ji doprovázel. Quijota spíše zajímá, jak se tvářila Dulcinea z Tobosa na jeho dopis. Sancho tvrdí, že jí ho předal, ale že si ho ani nepřečetla.

Celá výprava jede do hostince. Hostinský věří, že tentokrát mu hosté zaplatí, a dokonce jim ukáže svou sbírku rytířských románů a novelu, kterou zde někdo nechal. Tuto novelu o manželském trojúhelníku si všichni společně přečtou. Quijote v noci bojuje s obrem – měchy vína, což hostinského nepotěší.

Do hostince přijíždí výprava, tři muži a mlčící žena. Tato žena je Luscinda, sešly se tu tedy dva páry: Cardenio a Luscinda a Fernando a Dorothea. Nazítří přijíždí do hostince krásná Maurka a její průvodce, zajatec. Zajatec všem vypráví, jak se ocitl ve válce, jak byl zajat a jak se setkal s bohatou

Maurkou Zorajdou, jejíž chůva byla křesťanka a Zorajda se jí také toužila stát. Domluvil se se Zorajdou, že ji unese a odvezete do křesťanské země, kde se s ní ožení. Nyní se v hostinci setkává se svým starším bratrem, kterého mnoho let neviděl.

- **téma a motiv**

téma: boj dona Quijota s větrnými mlýny

motivy: větrné mlýny, pláň, rytíři, obři, kořist

- **časoprostor**

prostor: pláň

čas: není blíže určen

- **kompoziční výstavba**

Děj se odvíjí chronologicky.

Dílo je rozděleno na dva díly, oba díly jsou rozděleny na kapitoly.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, parodie na rytířský román

- **vypravěč**

Vševedoucí vypravěč v er-formě, který místy oslovuje čtenáře.

- **postava**

don Quijote de la Mancha – padesátník vysoké a štíhlé postavy, milovník rytířských románů, cestuje na koni Rosinantovi, má bujnou fantazii, ostatními je považovaný za blázna, má přezdívku Rytíř Smutné Postavy

Sancho Panza – dříve Quijotův soused, nyní jeho druh na cestách, malý a zavalitý, cestuje na osloví

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč: don Quijote, Sancho Panza

pásмо vypravěče v er-formě

- **typy promluv**

dialog dona Quijota a Sancho Panzy

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

knižní slovo *sémě, mrzký*

archaická vazba *s povrchu*

přechodník *nedbaje*

ustálené spojení slov *křičel z plna hrdla*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

personifikace *Štěstěna vede naše kroky, bohatství vyroste*

pleonasmus *velikánský obr*

epizeuxis *Pozor, pozor*

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

- počátek 17. století

Miguel de Cervantes y Saavedra (1547–1616)

- Španěl, renesanční spisovatel
- z chudé rodiny, otec byl lékař (ranhojič)
- r. 1569 odjel do Itálie, kde vstoupil do armády, v námořní bitvě u Lepanta přišel o levou ruku
- loď přepadli piráti, odvlekli ho do zajetí do Alžíru na 5 let
- zaplatil výkupné, vrátil se do Španělska
- vězněn pro dluhy a podezření z vraždy, vykázán z církve

- vrcholný autor zlatého věku španělského písemnictví

Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha – dvoudílný román (1605, 1615)

Galatea, Strasti Persilovy a Sigismundiny – romány

Příkladné novely – soubor 12 novel

Numancie, Život v Alžíru – tragédie

Lišák Pedro, Alžírské lázně – komedie

- **literární / obecně kulturní kontext**

Renesance:

14.–16. století

- zrod v Itálii, šířila se dál (Anglie, Španělsko, Německo, Francie...)

renesance = znovuzrození, obrození

- v italských městech se rozvíjel obchod, vytvořila se skupina bohatých obchodníků a bankéřů – podporovali umělce, studia
 - mnoho přírodních a astronomických objevů (Coperník, Galilei, Bruno) – tyto objevy otřásly církví
 - vzrostla důvěra v lidský rozum, ve vědu – člověk zjistil, že církev nemá vždy pravdu
 - objev knihtisku – Johannes Gutenberg → knihy se šíří rychleji
 - opakování snahy o reformu církve
 - inspiračním vzorem je antická kultura
- renesance – etapa ve vývoji lidské společnosti
- humanismus – životní program, ideový proud, jedna ze složek renesance
- oba pojmy spolu souvisí

Španělsko

- během 15. a 16. stol. došlo ve Španělsku k hospodářskému rozvoji – stalo se námořní velmocí a největší koloniální říší = nejmocnějším státem západní Evropy → rozvoj humanismu
- velký rozvoj špan. literatury v 16. a 17. stol., „zlatý věk“ (i když v 17. stol. už zároveň barokní)

vznik nových typů románů:

- rytířský román – přepracování středověké rytířské epiky (veršovaná) do prózy
- etická stránka zůstává stranou, podstatný je děj – má být napínavý
 - hlavní hrdina – smělý rytíř, koná hrdinské činy ve fantastickém světě (obři, nestvůry)
 - nejoblíbenějším hrdinou rytíř Amadis, vzniklo mnoho románů (paroduje Cervantes – *Don Quijote*)
- pikareskní román – pícaro = šibal, hrdinou románu je šibal (podnikavý, chytrý, vynalézavý)
- často podvádí, krade, potuluje se celou zemí a pracuje jako služebník
 - obraz celé španělské společnosti (kněží, šlechtici, chudí...)

Lope de Vega (1562–1635)

- divadelní teoretik, nejvýznamnější dramatik zlatého věku – napsal přes 1 800 her (zachovalo se jich asi 500)
- idol Španělů
- studia teologie a filozofie, krátce vojákem, vysvěcen na kněze – přesto je známý milostnými aférami vytvořil nový dramatický útvar: španělskou komedii = veršované drama rozdělené do 3 aktů, v němž se prolíná komika s tragikou
- další hry – náboženské, mytologické, historické, rytířské, mravoučné, milostné
- komedie pláště a dýky – podle oblečení šlechticů a měšťanů, dynamický děj, řeší se intriky, citové konflikty, rodinná čest
- Fuente Ovejuna* (Ovčí pramen) – vrcholné drama, námět z národních dějin

Francie

Francois Villon (1431–1463)

- vychováván v rodině příbuzného – kněze, dal ho na studia Sorbonny
- žil bohémským životem – tulák, rváč, zloděj, díky vlivným přátelům ucházel trestům. Dokonce zabil kněze (pravděpodobně svého soka), ale byl omilostněn
- nakonec byl odsouzen jako nepolepšitelný k oběšení. Trest změněn na 10 let vyhnanství – dál je jeho osud neznámý
- Odkaz* (Malý testament) – sbírka ironických a satirických básní
- Závěť* (Velký testament) – rozmanité básně: nábožné, dvorské, „blázivé“ – vše z prostředí podsvětí
- zamýšlení nad osudem, zároveň výsměch sobě i jiným
- renesanční prvky: touha po životě, upřímnost, odpor k odpírání si slastí

Francois Rabelaise [fransua rablé] (1494–1553)

- spisovatel a lékař
- nejprve byl knězem, poté studoval medicínu a stal se lékařem – také studoval filozofii, archeologii a přírodní vědy
- Gargantua a Pantagruel* – pětidílný román
- inspirace lidovou četbou o životě obrů
- 3 generace – sledujeme přechod od středověku k renesanci
- častá satira soudobých poměrů
- tvrdě odsuzuje středověké školství – církev byla proti, knihu odsoudila a Rabelaise musel opustit Paříž; krátce nato umírá
- pátý díl je připisován neznámému autorovi

Itálie

Dante Alighieri (1265–1321)

- z Florencie, proti papeži – 20 let ve vyhnanství
- časově náleží do středověku, myšlením do renesance
- Božská komedie* – psáno 15 let ve vyhnanství, duchovní epos
- vyjádření lásky k Beatrici (zemřela mladá)
- využití trichotomie: 3 oddíly, každý 33 zpěvů, 3 šelmy, 3 průvodci

Francesco Petrarca (1304–1374)

- z Florencie, ve vyhnanství – studoval práva v Avignonu
- kněz, platonická láska se šlechtičnou Laurou
- Sonety Lauře* (Zpěvník) – dvě části (za života Laury, po její smrti)
- 366 milostných básní, většina formou sonetu

Giovanni Boccaccio (1313–1375)

- tvrdé dětství – přísný otec, macecha
 - vystudoval práva, hodně cestoval
 - psal od mládí, příběhy s milostnou tematikou
- Dekameron* – soubor 100 novel, „kniha krve a rozkoše“
- příběhy si během 10 dní vypráví 7 dam a 3 muži
 - každý den jiné téma – laškovná hravá témata

Anglie

Geoffrey Chaucer [džefri čósr] (1340–1400)

- první velký anglický básník
- diplomat v královských službách – cestoval do Florencie, kde se setkal s Boccacciem a Petrarcou
- Canterburské povídky* – 24 veršovaných i prozaických povídek
- vyprávějí si je poutníci u hrobu sv. Tomáše ve městě Canterbury (hostinský, rytíř, jeptiška, mnich, doktor, kupec, mlynář, kuchař)
- hostinský posuzuje, která z nich je nejlepší
- pestrá tematika, postavy si zasahují do vyprávění

alžbětinské drama – dosáhlo největšího rozkvětu za vlády Alžběty I.

- pojem znamená vrcholné období anglického divadla na přelomu 16. a 17. století

William Shakespeare (1564–1616)

- největší anglický dramatik, zřejmě také největší světový dramatik
 - narozen ve střední Anglii ve Stratfordu nad Avonou
 - absolvoval latinskou školu, oženil se v 18 letech
 - poté odešel do Londýna a věnoval se divadlu – hrál, upravoval hry jiných autorů, sám psal
 - stal se spolumajitelem slavného divadla Globe Theatre
 - po 20 letech se vrátil do Stratfordu, zemřel v 52 letech
 - autor 37 her (skoro všechny přeložil J. V. Sládek), ovlivnil drama až do dneška (dodnes se hraje, dodnes inspiruje autory)
 - dílo rozdělujeme do dvou období, předělem je rok 1600
- I. období – píše hlavně veselohry, historické hry (z anglických dějin a starověkých dějin)
- komédie: *Zkrocení zlé ženy*, *Sen noci svatojánské*, *Kupec benátský*, *Mnoho povyku pro nic*, *Veselé paničky windsorské*, *Jak se vám líbí*, *Večer tříkrálový*
- ve většině her je hlavní hrdinkou energická žena, protipól středověké ženy-světice
- historické hry: *Jindřich IV.*, *Jindřich V.*, *Jindřich VI.*, *Richard II.*, *Richard III.*, *Julius Caesar*
- tragédie: *Romeo a Julie* (1595)
- II. období – zřetelný obrat, optimismus vyprchává, hry jsou pesimističtější
- tragédie: *Hamlet*, *Othello*, *Macbeth*, *Král Lear*, *Antonius a Kleopatra*
- Sonety – sbírka 154 sonetů (znělek), část oslavuje přítele, část dámu černé pleti

Další údaje o knize:

- dominantní slohový postup:

vyprávěcí

- vysvětlení názvu díla:

Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha – označení a rytířské jméno hlavního hrdiny

- posouzení aktuálnosti díla:

Dílo není aktuální. Jedná se o parodii rytířských románů, které však dnes již málokdo zná. Děj se odvíjí pomalu, jazyk je archaický. Pro současného čtenáře bude stravitelnější spíše některé z převyprávění.

- pravděpodobný adresát:

Zájemce o renesanční literaturu.

- zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:

Druhý díl vyšel krátce před autorovou smrtí.

- tematicky podobné dílo:

středověká báseň *Podkoní a žák* – parodie na disputaci, obě postavy žijí nuzně

- porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:

Existuje několik filmových i divadelních zpracování.

Např. ruský film z roku 1957 *Don Quijote* nebo divadelní představení s Boleslavem Polívkou *Don Quijote de la Mancha* z roku 1988.